

and linguistics. We have reviewed guidelines on the professor teaching the language in primary school. In the first scientific exploration analyzed textbook I. Ogiyenko «Ridne pysannya» for the second, third year pupils in public schools and to prepare for the first class of secondary schools.

Keywords: trainings, I. Ogiyenko, education, schoolbooks, elementary education, Ukrainian language.

Отримано: 03.10.2016 р.

УДК 37.017.92(09)

Г. П. Ковальчук

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ІВАН ОГІЄНКО ПРО РОЗВИТОК ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті проаналізовано погляди І. Огієнка щодо розвитку духовних цінностей дітей шкільного віку. Розкрито умови духовних цінностей, ролі вчителя у вихованні духовних якостей, культури, традицій, історії, мови, церкви в контексті актуальних питань сучасної національної системи виховання.

Ключові слова: духовні цінності, виховання особистості, суспільство, творча спадщина, духовність, духовне відродження, виховання духовних цінностей.

Актуальність дослідження. Сьогодні, коли сучасна Україна обрала демократичний процес якісного рівня розвитку освіти має бути спрямований на утвердження загальнолюдських, духовних, моральних і культурних цінностей особистості. Якісна освіта і є необхідною умовою забезпечення сталого розвитку суспільства і завдань сучасної школи. В «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки» зазначається, що основні завдання полягають у «побудові ефективної системи національного виховання на засадах загальнолюдських, полікультурних, громадянських цінностей, забезпечення морально-духовного, культурного розвитку дитини, формування соціально зрілої творчої особистості, громадянина України і світу, підготовка молоді до свідомого вибору сфери життєдіяльності» [7].

В цьому контексті розв'язання проблеми виховання духовних цінностей особистості школяра неможливе без детального дослідження і впровадження в життя педагогічного досвіду минулого. Вагомим внеском до історії вітчизняної педагогічної думки є спадок видатного релігійного, громадського та державного діяча, поета й перекладача, лінгвіста й філософа, педагога й історика, етнографа й богослова, первоієрарха українського православ'я Івана Огієнка (1882-1972). Аналіз його поглядів на сутність, принципи і зміст духовного становлення людини, організації виховання сприятиме послідовному втіленню мети духовних цінностей виховання сучасної шкільної молоді.

Проведене дослідження свідчать, що культурно-просвітницька і педагогічна діяльність І. Огієнка високо оцінювались українськими діячами, зокрема, М. Грушевським, С. Русовою, А. Кримським, Б. Грінченко та ін., які відзначали наукову наполегливість, глибокий патріотизм та християнську релігійність Івана Огієнка.

Зокрема учнями та колегами вченого були видані збірники наукових праць: «Професор І.Огієнко як церковний і громадський діяч і як учений»

(Варшава, 1925), «Іванові Огієнкові в 30-ту річницю його наукової та громадської праці присвячують його товариші і учні» (Варшава, 1937), «Людина праці: 60-літній ювілей народження» (Холм, 1941), «Ювілейна книга на пошану Митрополита Іларіона у 75-ліття його життя й праці» (Вінніпег, 1958). В них дано високу оцінку його праці в усіх аспектах національного життя, зокрема, характеризують І.Огієнка як видатного вченого, для якого християнська мораль була джерелом духовних цінностей, пов'язаних з формуванням людини як розумної соціальної істоти. Творчий доробок вченого-просвітника, його наукові праці проаналізовано у науковій праці Н. Тимошика («Голгофа Івана Огієнка: Українознавчі проблеми в державотворчій, науковій, редакторській та видавничій діяльності», 1997), А. Марушкевич («Науково-педагогічна спадщина Івана Огієнка», 1999), Г. Опанасюк («Виховання гуманної особистості школяра в педагогічній спадщині Івана Огієнка», 1996), І. Кучинської («Виховання духовних цінностей у молоді у творчості І. Огієнка», 2000).

Окремі аспекти духовно-морального виховання особистості, формування духовних цінностей дітей та молоді у спадщині видатних педагогів ставали предметом історико-педагогічних досліджень О.Вишневського, Л. Журенко, С. Золотухіної, Т. Ільїної, Н. Мещерякової, О. Нежжово, З. Равкіна та інших.

Проте доводиться констатувати, що в умовах реформування системи сучасної освіти проблема виховання духовних цінностей ще не знайшла свого наукового висвітлення в той час, коли праці педагога містять велику кількість цінних ідей в контексті вирішення даної проблеми. Таким чином, не викликає сумніву доцільність статті на тему: «І. Огієнко про розвиток духовних цінностей дітей шкільного віку».

Мета статті полягає у здійсненні аналізу поглядів І.Огієнка на проблему виховання духовних цінностей дітей шкільного віку в контексті актуальних питань розвитку сучасної національної системи виховання.

Виклад основного матеріалу. Необхідність звернення до виховного досвіду народу, його духовно-моральних принципів та розвитку духовних цінностей школярів проголошують Декларація про державний суверенітет України, Національна доктрина розвитку освіти, Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки та ін. Також протягом останніх десятиліть було розроблено низку концепцій: Концепція національної системи виховання (1996); Концепція громадянської освіти та виховання в Україні (2012), Концепція Загальнодержавної цільової програми патріотичного виховання громадян на 2013-2017 рр.; Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2015-2019 р. в яких зазначається, що «пріоритетними завданнями української системи виховання є формування в молоді ідеалів – один з найважливіших компонентів духовності, як кожної особистості, так і всього народу» [3, с.5].

У процесі виховання здійснюється розвиток духовних цінностей, адже «виховання – це гармонійний і рівномірний розвиток людських сил, що заснований на природі духу, який розкриває всяку здібність духу, який будить і живить будь-який природний принцип життя, який уникає всякого однобокого розвитку і дбайливо розвиває всі прагнення, на котрі опирається сила і гідність людини» [1, с.99].

Зарубіжний дослідник А. Маслоу має глибоку рацію в тому, що в сучасній школі «не достатньо вчать цінностям» (любви, істини, красі, добру, чесності та ін.), а відтак дуже актуальним для сучасної української молоді є положення А. Маслоу: «Якщо людина не має цінностей (розрядка наша), якими необхідно керуватися в житті, то вона страждає від когнітивної та духовної хвороби» [6, с.319].

В наш час стає дедалі очевиднішим, що без розвитку в учнів духовних цінностей не можна виховати повноцінне покоління, здатне побудувати демократичне гуманне суспільство. У цьому зв'язку значна роль має належати церкві, як осередку віковичної культури українського народу, про що в «Концепції національного виховання» зазначається: «Церква виховувала повагу молоді до старших, патріотичні почуття, регламентувала доброзичливі норми стосунків між людьми, тривалий час залишалася духовною скарбницею» [3].

У цьому контексті розв'язання проблеми розвитку духовних цінностей особистості школяра неможливе без історико-педагогічного досвіду минулого. Вагомим внеском до історії вітчизняної педагогічної думки є спадок видатного релігійного, громадського та державного діяча, поета й перекладача, лінгвіста й філософа, педагога й історика, етнографа й богослова, першоієрарха українського православ'я Івана Огієнка (1882-1972).

Творча спадщини І. Огієнка є важливою віхою відродження духовних цінностей з метою передачі їх наступним поколінням, окреслює шляхи морального вдосконалення особистості у зв'язку із розвитком духовної сфери суспільства, зосереджує увагу на пробудженні інтересу школярів до християнської моралі.

Необхідно зазначити, що І. Огієнко працював учителем, був доцентом, професором першого Українського університету в м. Києві (1909-1918), ректором Кам'янець-Подільського університету (1918-1920), міністром освіти України (1918-1919) та міністром віровизнань (1919-1924), деканом Колегії Святого Андрія Первозваного у Вінниці, митрополитом Холмщини та Підляшшя і залишив багату спадщину з різних галузей гуманітарної науки (історії й державотворення, мови й літератури, релігієзнавства, українознавства, педагогіки), бібліографія його наукових праць налічує понад 1500 назв. Найвідомішими працями І. Огієнка є: «Українська культура» (Київ, 1918), «Українська церква» (Київ, 1918), «Історія українського друкарства» (Львів, 1925), «Книга нашого буття на чужині» (Вінніпег, 1956), «Дохристиянські вірування українського народу» (Вінніпег, 1965) та багато інші.

За переконанням І. Огієнка, духовні цінності – історично складні процеси, способи зв'язку свідомості і буття, людини і світу. Цінності, як відомо, – це системоутворююче ядро програми, задуму, діяльності і внутрішнього духовного життя людини. Світ цінностей – це, передусім, світ культури, сфера духовної діяльності людини, її духовної свідомості, оцінок тощо. Вчений дотримувався думки, що духовні цінності відіграють першочергову роль у формуванні моральних почуттів. Проблема єдності духовних та національних цінностей, які відстоював педагог, стоїть у центрі уваги сьогодення. Саме система цінностей є тією ланкою, яка пов'язує суспільство з індивідом, включає його в систему суспільних відносин. Цінності лежать в основі вибору цілей, засобів та умов діяльності людини.

Вчений констатував, що у роботі з підростаючим поколінням потрібно пам'ятати, що духовні цінності та орієнтації знайшли найглибше втілення в українських виховних ідеалах, які в кожний історичний період буття нашого народу відображали його життєві потреби, інтереси, цілі. І. Огієнко зазначав: «За кожною людиною стоять усі покоління її предків, увесь запас їхнього знання, увесь досвід, зібраний віками. Людина втягає в себе все, що складає спадок її народу, славу його перемог, сором його поразок, гіркоту його рабства, скорботу і радість усіх попередніх поколінь» [5, с. 10].

У праці «Віра» вчений конкретно висловився про духовні цінності, за допомогою яких, «людина легко спасеться, досягає щастя» – це «любов до ближнього», «повна надія на все добре, спокій душі, чисте сумління й серце», «перемога над злом», «смівливість у Бозі» і є «радість-щастя» [5, с. 15].

Розвивати духовні цінності школярів, виховувати духовні якості особистості означає, на погляд вченого, терпеливо пояснювати і викладати багато правил та настанов, які сукупно вчать доброму.

Для оптимального розвитку духовних цінностей школярів, на думку І. Огієнка, доцільно створити наступні необхідні умови, а саме:

- можливість ознайомлення з християнською спадщиною;
- прагнення допомогти кожному, не розраховуючи на особисту винагороду;
- усвідомлення особистістю джерел морально-духовних цінностей свого народу;
- наявність відповідного оточення, добрих та ширих людей;
- необхідність доцільної організації виховного процесу, де особистість є активним суб'єктом, господарем власної долі;
віра в людину, як найдосконалішу істоту на землі.

У процесі дослідження встановлено, що дотримання таких умов сприятиме не лише розвитку духовних цінностей але і формуванню гармонійно-розвиненої особистості, у якій діяльність на користь духовно-національного відродження стане нормою життя.

Розвиваючи духовні цінності учнів, педагоги сприяють самовдосконаленню особистості. Вчений наголошував, що ніколи не здійсниться процес самовдосконалення особистості якщо:

- людина сама не буде цього бажати;
- не будуть створені відповідні умови, такі як: зацікавленість культурною, історичною спадщиною, вірою, традиціями, звичаями та ін.;
- не буде можливості задовольнити духовні потреби.

Важливе місце І. Огієнко приділяв ролі учителю, оскільки педагог, повинен володіти достатньою інформацією про проблеми духовно-національного виховання, вміти визначити його мету, завдання, добирати ілюстративні матеріали, які сприяли б вихованню гуманних, патріотичних якостей вихованців. Педагог має бути носієм духовної краси, духовного багатства. Адже духовні цінності свого народу, народів світу він має передавати підрастаючому поколінню. Складність полягає в тому, підкреслював І. Огієнко, що вчителю потрібно пропустити через свій розум і душу людську красу, духовні цінності і не пропустити вад. Таким чином, виховання духовних якостей дітей і молоді здійснюватиметься ефективніше, якщо:

- здійснюється гуманізація та демократизація всієї життєдіяльності вихованців школи;
- враховуються особливості процесу морального розвитку особистості;
- здійснюється індивідуальний підхід у вихованні учнів (при цьому враховуються інтереси, ціннісні орієнтації кожного школяра);
- виявляються та враховуються рівні моральної вихованості дітей;
- одержані учнями знання систематично поглиблюються та використовуються в практичній діяльності школярів;
- діяльність школярів здійснюється з урахуванням вікових психологічних особливостей, з поступовим збільшенням обсягу матеріалу, його ускладненням (від простого до складнішого), при постійному вдосконаленні форм та методів морального виховання;
- здійснюється самовиховання, підвищується активність школярів у процесі практичної діяльності;
- існує широке поле діяльності за вибором у школі та поза нею;
- створюються максимальні умови для морального вдосконалення особистості школяра.

Результати аналізу літератури свідчать про те, що важливими чинниками у формуванні духовних цінностей підростаючого покоління І. Огієнко вважав українську культуру, традиції, народну педагогіку, історію, мову. З цього приводу необхідно дотримуватись і прислухатись до порад І. Огієнка, які він подав у своїх працях «Українська церква» (Київ, 1918), «Українська культура» (Київ, 1918), «Бережімо все своє рідне!» (Холм, 1943), «Бог у природі» (Холм, 1943).

Зокрема, використанню в національній школі народно-християнської спадщини у вихованні духовних цінностей дітей сприяють такі форми роботи:

1. Підготовка і проведення зборів, доповідей, рефератів, виховних занять на теми: «Духовність та її джерела», «Родина – це домашня церква», «Українська мова – найбільша духовна сила українця», «Духовність і буття людини», «Духовні цінності: втрати, пошуки, повернення».
2. Влаштування традиційних християнських свят з метою розв'язання завдань морального виховання учнів.
3. Поширення засобів користування духовною літературою та організації книжкових виставок і вітрин нових книжок.
4. Забезпечення єдності й наступності у вивченні українських народних традицій у процесі гурткових занять. Наприклад: «Гурток плекання рідної мови», «Гурток народної творчості», «Гурток цінителів української культури».
5. Організація конкурсів та влаштування виставок творчих робіт, виготовлених руками учнів.
6. Випуск цікавих за формою і змістом журналів, газет, де б розкривалися основи духовності особистості.
7. Проведення походів й екскурсій по ознайомленню дітей з історично-культурною спадщиною рідного народу [5, с.168].

І. Огієнко пропонує у своїх працях скеровувати всі зусилля на духовний розвиток особистості і розглядає цей розвиток, як процес індивідуально-особистісного прилучення до християнської спадщини народу, опанування загальнолюдськими цінностями і соціокультурним досвідом людства в процесі духовно-практичної діяльності і самостійного творчого розвитку.

Найістотніші результати духовного розвитку – досягнення гармонії психіки людини, формування її позитивних особистісних якостей, усвідомлення нею єдності себе та всього, що існує у світі.

Цінним є висновок вченого, що ефективність формування духовних цінностей підростаючої особистості значною мірою залежить від освоєння й нового осмислення родинних виховних традицій, духовно-моральних цінностей, ідеалів, засобів і форм навчання й виховання, які передаються в родині від покоління до покоління через працю, усну народну творчість, звичаї і обряди. Послідовне їх вивчення допомагає молодій людині стати порядним сім'янином, і, водночас, гідним представником свого роду й народу, свідомим громадянином і палким патріотом своєї Батьківщини.

Процес виховання духовних цінностей підростаючої особистості закономірно спричиняє формування внутрішніх регуляторів поведінки, якою, за І. Огієнком, є стійка потреба в самовдосконаленні, самовихованні. Самовиховання розглядалось вченим як внутрішня організація всього життя людини, оптимальна самореалізація всіх її сил і здібностей, стиль і зміст життя, який вибирає особистість.

Отже такі форми роботи, вважав педагог, приводять школярів до такого емоційного стану, що зумовлює їх диференціювати поняття добра і зла, вибираючи таку критичну позицію, де вихователь чітко бачить відношення кожно-

го із них до самого себе та їх взаємовідносини між собою, їх розвиток та становлення як особистостей, збагачених духовними цінностями. Повернення дітей до вічних духовних цінностей, таких, як любов, віра, надія, правда, родина, патріотизм, за глибоким переконанням І. Огієнка, є визначним критерієм духовної особистості. Сьогодення сучасних навчальних закладів усіх рівнів, інших соціокультурних установ постала проблема, яка полягає у формалізації цілей і завдань освіти, відсутності методичного інструментарію формування важливих життєвих компетенцій: уміння бути толерантним, дружити, любити і поважати одне одного. Проте розвиток інформаційних технологій призводить до відчуження людей, втрати досвіду соціальної комунікації. Все більше часу сучасна молодь проводить на самоті, або в системі заочного спілкування.

Список використаних джерел:

1. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко. — 3-є вид. — Полтава : Ред. газети «Полтавський вісник», 1994. — Т. 1. — 191 с.
2. Вишневецький О.І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. / О.І. Вишневецький. — 3-є вид., доопрац. і допов. — К. : Знання, 2008. — 566 с.
3. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття). — 1993. — грудень. — №44-46. — С. 1-15.
4. Кудрик Л.І. Огієнко про формування духовної культури людини / Л.І. Кудрик // Українська мова та література. — 2004. — №19. — С. 18-22.
5. Кучинська І.О. Джерела духовності І. Огієнка / І.О. Кучинська // Українська література в загальноосвітній школі. — 2002. — №1. — С. 26-30.
6. Кучинська І.О. Ідеї духовного виховання І. Огієнка // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету. — 2003. — Вип. 2. — Т. 2. — С. 168-169.
7. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки. — Режим доступу: ministry.mon.gov.ua
8. Релігієзнавчий словник / за ред. проф. А. Колодного, Б. Лобовика. — К. : Четверта хвиля, 1996. — 392 с.
9. Руденко Ю. Основи сучасного українського виховання / Ю.Руденко. — К. : В-во ім. О. Теліги, 2003. — 392 с.
10. Сіркізюк В.В. Основи національного виховання : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів / В.В. Сіркізюк. — Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2004. — 304 с.

The article analyzes I. Ohienko's views on the development of spiritual values among young people. It reveals the condition of spiritual values, the role of teachers in the upbringing of spiritual qualities, culture, traditions, history, language, church in the context of the current national system of education.

Key words: spiritual values, education of the individual, society, creative heritage, spirituality, spiritual revival, education of the spiritual values.

Отримано: 10.11.2016 р.